

PROFESJONALNY OSĄD W SPRAWOZDANIU FINANSOWYM

1. Wprowadzenie

Działalność gospodarcza obecnie jest nacechowana coraz większą złożonością przejawiającą się w coraz większej ilości zdarzeń niestandardowych, do których należy podchodzić indywidualnie. Ujmowanie tych zdarzeń w księgach rachunkowych, a następnie w sprawozdaniu finansowym, zależne jest od wiedzy i co za tym idzie, od profesjonalnego osądu kierownictwa jednostki i poprawności jego ujęcia w postaci wartościowej. W związku z tym czytelnicy sprawozdań finansowych mają do czynienia z coraz większą ilością danych szacunkowych w sprawozdaniach finansowych i niejako sami muszą określić prawdopodobieństwo ziszczenia się przyjętych tam założeń oraz ocenić wpływ tych szacunków i osądów na prezentowane wartości liczbowe.

W ciągu ponad 20 lat istnienia i stosowania ustawy o rachunkowości¹, jej zapisy w zakresie profesjonalnego osądu ewoluowały, między innymi za sprawą wprowadzenia kategorii nieruchomości inwestycyjnych i możliwości ich wyceny w wartości godziwej, czy za sprawą wprowadzenia okresu ekonomicznej użyteczności jako okresu ekonomicznego zużycia dla coraz większej ilości składników aktywów. Zapisy ustawy o rachunkowości i Międzynarodowych Standardów Rachunkowości² w tym względzie zyskują bardzo istotnie na znaczeniu w ostatnich latach, co wyraźnie widać w sprawozdaniach finansowych, a także w opiniach biegłych rewidentów, szczególnie w spółkach giełdowych.

Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie definicji i znaczenia profesjonalnego osądu w sprawozdaniu finansowym sporządzanym według zasad wynikających z ustawy o rachunkowości oraz według Międzynarodowych Standardów Rachunkowości. Autor przedstawi także etapy przeprowadzania tego osądu, którego znaczenie w procesie sporządzania sprawozdania finansowego jednostki jest coraz bardziej istotne.

2. Istota oraz znaczenie profesjonalnego osądu w rachunkowości

Rachunkowość to swoistego rodzaju narzędzie do rozliczania się podmiotu gospodarczego z prowadzonej przez niego działalności gospodarczej z jego wewnętrznymi oraz zewnętrznymi interesariuszami. Powyższe rozliczenie powinno być rzetelne, zgodne z rzeczywistością i zawierające informacje o zdarzeniach przeszłych, a także przyszłych,

¹ Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, tekst jednolity, Dz. U. z 2013 r., poz. 330, z późn. zm.

² Rozporządzenie Komisji (WE) Nr 1126/2008 z dnia 3 listopada 2008 r. przyjmujące określone międzynarodowe standardy rachunkowości zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady, Dz. U. UE L z 2008 r., nr 320, poz. 1 z późn. zm.

Pod pojęciem „Międzynarodowe Standardy Rachunkowości” w niniejszym artykule mieszczą się Międzynarodowe Standardy Rachunkowości, jak i Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej

które mogą mieć wpływ na kontynuację przez jednostkę działalności gospodarczej. Informacje o przyszłości często są szacowane i pochodzą z tzw. profesjonalnego osądu przeprowadzonego przez kierownictwo jednostki gospodarczej, osądu co do przewidywanej przyszłości makro- i mikroekonomicznej.

Czym jest więc ten wyżej wspomniany profesjonalny osąd? Według słownikowej definicji, osąd³ jest wydaniem opinii, jest oceną o czymś lub o kimś. Można wydać go

o czymś, można poddać coś osądowi, ale zawsze jest to w dużej mierze subiektywne spojrzenie osoby dokonującej tego osądu. Natomiast profesjonalny według Szymczaka⁴ to taki, który jest specjalistą w danej dziedzinie, zajmujący się czymś zawodowo.

Zawodowy osąd jest procesem pojawiającym wtedy, gdy pojawia się niepewność i ryzyko⁵. W rachunkowości i nie tylko, proces ten pojawia się wtedy, gdy należy dokonać pewnego wyboru pomiędzy różnymi alternatywami i poprzedzony jest oceną prawdopodobieństwa ziszczenia się danych założeń, czy są one zasadne w danym czasie, miejscu i sytuacji.

Decyzje podejmowane przez kierownictwo jednostki, w tym właśnie decyzje w postaci profesjonalnego osądu, mogą mieć i mają często wpływ między innymi na wielkość zatrudnienia w jednostce, jej rentowność, a idąc dalej wywierają wpływ na decyzje inwestorów, a ich decyzje natomiast mają wpływ na rynki finansowe. Tak więc przeprowadzony proces profesjonalnego osądu może mieć wpływ na zdarzenia zachodzące w całej gospodarce.

Złożoność otoczenia gospodarczego i coraz trudniejsze decyzje do podejmowania i kwestie do rozstrzygnięcia powodują, że osoby stosujące profesjonalny osąd powinny posiadać pewne związane z tym umiejętności, a przede wszystkim powinny być profesjonalistami w danej dziedzinie⁶.

Stosowanie profesjonalnego osądu to efekt stosowania Międzynarodowych Standardów Rachunkowości, które oparte są na zasadach, a więc w dużej części na profesjonalnym osądzie. Różnorodność, ilość i specyfika zdarzeń gospodarczych doprowadziły do tego, iż nie można stworzyć tak wielu reguł postępowania, gdyż byłoby ich zbyt dużo, a i tak nie wyczerpywałyby pełnego katalogu możliwych zdarzeń.

Profesjonalny osąd to nie tylko kwestia stosowana w rachunkowości, także w wielu innych dziedzinach życia, jak chociażby medycyna czy wycena nieruchomości. Natomiast w obszarze rachunkowości osąd to kwestia dotycząca personalnie księgowych, kierownictwa spółek oraz biegłych rewidentów.

3. Etapy przeprowadzania procesu profesjonalnego osądu

Proces dokonywania profesjonalnego osądu dokonywany powinien być w etapach, wśród których można wyróżnić następujące⁷:

1. określenie kwestii wymagającej podjęcia decyzji,

³ M. Szymczak (red), *Słownik języka polskiego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1978, s.547.

⁴ Ibidem, s. 930.

⁵ J. Zakrzewska, *Profesjonalny osąd jako fundament rewizji finansowej*, <http://www.account-pl.eu/publikacje/profesjonalny-osad-jako-fundament-rewizji-finan-sowej>, [dostęp 15.04.2016], 2012.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

2. rozważenie kilku alternatyw do rozwiązania danego problemu,
3. rozpatrzenie konsekwencji każdej z powyższych alternatyw celem wyboru optymalnego rozwiązania,
4. oraz końcowe udokumentowanie zastosowanego toku myślenia i stanowiska, by w przyszłości można było zweryfikować przyjęte założenia, np. celem ich udoskonalenia.

Prawidłowe postawienie celu, jakiemu ma służyć rozwiązanie problemu, jest podstawą uzyskania jak najbardziej optymalnych wyników jego rozwiązania. Natomiast rozważenie alternatyw daje stosującym profesjonalny osąd możliwość wyboru najlepszego rozwiązania i uniknięcia takiej sytuacji, że dokonuje się wyboru rozwiązań z poprzednich lat, pomimo zmieniających się warunków gospodarczych. Ocena każdej z alternatyw przekłada się na jakość i wiarygodność profesjonalnego osądu, a w konsekwencji na jakość sprawozdania finansowego. Udokumentowanie natomiast całego procesu pozwala na uzasadnienie w przyszłości podjętych w danym momencie decyzji.

4. Profesjonalny osąd w sprawozdaniu finansowym

Ustawa o rachunkowości, od samego początku jej wejścia w życie zawiera obowiązek dokonywania szacunków, czyli profesjonalnego osądu, dotyczących rezerw i odpisów aktualizujących wartość aktywów, które powinny być ujmowane w wiarygodnie oszacowanej wartości. Odnosi się to przede wszystkim do rezerw na świadczenia pracownicze, na przyszłe zobowiązania, na podatek odroczony oraz wszelkiego rodzaju odpisów aktualizujących wartość poszczególnych aktywów (np. środków trwałych, inwestycji, zapasów czy należności). W ciągu wielu już lat istnienia i stosowania ustawy o rachunkowości, jej zapisy w tym względzie uległy zmianom, przede wszystkim za sprawą wprowadzenia tzw. nieruchomości inwestycyjnych i możliwości ich wyceny w wartości godziwej, czy za sprawą wprowadzenia okresu ekonomicznej użyteczności jako okresu dokonywania odpisów umorzeniowych dla coraz większej ilości składników aktywów. Wszystkie te kwestie należą do kategorii zwanej profesjonalnym osądem. Zauważyć także należy, że zapisy ustawy o rachunkowości związane z dokonywaniem szacunków, profesjonalnego osądu, zyskują bardzo istotnie na znaczeniu w ostatnich latach, czego wyrazem są coraz bardziej obszerne informacje opisowe tych sytuacji w sprawozdaniach finansowych. Właśnie m.in. ta forma opisowa, często związana z niefinansowymi elementami sprawozdania finansowego, jest wyrazem stosowania profesjonalnego osądu. Jednocześnie należy mieć uwadze także to, by prezentacja oraz ujawnienia informacji niefinansowych nie stworzyły sytuacji związanej z nieczytelnością i niejasnością sprawozdania finansowego, czyli należy zastosować zasadę istotności w celu ograniczenia nadmiaru ujawnień⁸. Często jest także zamieszczanie objaśnień, iż w razie niespełnienia się przyjętych założeń pozycje sprawozdania finansowe mogą ulec zmianie. Ale tę zmianę dany interesariusz musi już sobie sam oszacować.

Zasady MSR, które w większości są stosowane przez spółki giełdowe i spółki należące do tworzonych przez nie grup kapitałowych, na co zezwala ustawa o rachunkowości,

⁸ B. Nita, *Quo vadis rachunkowości?*, Rachunkowość, 1/2016, Warszawa 2016, s. 91.

także odnoszą się do szacunków i profesjonalnego osądu. W MSR 1 Prezentacja sprawozdań finansowych ujęto zapis, że w sprawozdaniach finansowych powinny być zaprezentowane zasady ujawniania informacji na temat niepewności szacunków. Jednostki powinny ujawnić informacje na ten temat i podać przyczyny ich niepewności. Natomiast MSR 8 Zasady (polityka) rachunkowości, zmiany wartości szacunkowych i korygowanie błędów stanowi, iż proces szacowania wymaga dokonania osądu na podstawie dostępnych i wiarygodnych informacji i dotyczy to pozycji sprawozdań finansowych, których nie można precyzyjnie wycenić, lecz tylko oszacować.

Natomiast przepisy sprawozdawcze dotyczące spółek giełdowych⁹ notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie S.A. stanowią, iż w publikowanych jednostkowych jak i w skonsolidowanych sprawozdaniach finansowych, spółki giełdowe zobowiązane są do prezentowania informacji o istotnych zmianach wielkości szacunkowych, czyli pochodzących z profesjonalnego osądu kierownictwa jednostki.

Nie sposób nie wspomnieć tu o tym, że informacje pochodzące z profesjonalnego osądu mogą być podatne na manipulacje sprawozdawcze¹⁰. Niewłaściwy osąd może mieć wpływ na rzetelność i wiarygodność informacji i obraz przekazywany przez sprawozdanie finansowe, co może prowadzić do wyciągania nieodpowiednich wniosków przez czytelników tych sprawozdań, w tym do nieodpowiednich decyzji podejmowanych przez inwestorów.

Czasami nie zdajemy sobie sprawy, że aż w tylu miejscach sprawozdania finansowego mamy do czynienia z osądem, z szacunkami. Ważną kwestią jest to czy jest on profesjonalnym i zgodnym z rzeczywistością, czy może służy innym celom. Przeglądając bilans począwszy od aktywów, z osądem spotykamy się w środkach trwałych przy określaniu okresów ich ekonomicznej użyteczności. Następnie osąd ten ma dość duże znaczenie w wycenie nieruchomości inwestycyjnych do wartości godziwej, a także w ocenie czy zainwestowany kapitał w akcje/udziały w spółkach przyniesie nam korzyści, jakich się spodziewaliśmy na początku danej inwestycji. Także w ocenie wykorzystania w przyszłości aktywów na odroczony podatek dochodowy ma znaczenie ten osąd. W wycenie zapasów, należności odgrywa on także istotną rolę. A najnowsze zmiany w ustawie o rachunkowości w kwestii stosowania osądu to okresy ekonomicznej użyteczności stosowane w stosunku do wartości firmy i do okresu rozliczania prac rozwojowych. Jak widać to prawie w każdej pozycji aktywów osąd ten ma i będzie miał coraz większe znaczenie, o ile nie decydujące.

Inną i odmienną kwestią jest kwestia badania profesjonalnego osądu zawartego w sprawozdaniach finansowych, która jest sprawą skomplikowaną. Badanie to powinno być tak zaprojektowane, by zebrać takie dowody badania, które potwierdzą racjonalność zastosowanych szacunków oraz ich zgodność z niezależnymi szacunkami i późniejszą rzeczywistością. Poza zawodowym sceptycyzmem biegły rewident powinien także zastosować swój punkt widzenia, swój zawodowy osąd do badanej kwestii. Z przeprowadzonych prac badania obszarów, w których jednostka w sprawozdaniu

⁹ Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 19 lutego 2009 r. w sprawie informacji bieżących i okresowych przekazywanych przez emitentów papierów wartościowych oraz warunków uznawania za równoważne informacji wymaganych przepisami prawa państwa niebędącego państwem członkowskim, Dz. U. z 2009 r., nr 33, poz. 259 z późn. zm.

¹⁰ E. Kalińska, *Badanie istotnych osądów i wartości szacunkowych*, BDO Podatki i Rachunkowość, vol. 65, no. 3, <http://www.biuletyn.bdo.pl/biuletyn/podatki-i-rachunkowosc/BDO-Podatki-i-Rachunkowosc/Audyt/badanie-istotnych-osadow-i-warto-sci-szacunkowych6122.html>, [dostęp: 15.09.2014], 2013.

finansowym stosuje profesjonalny osąd, biegły rewident powinien sporządzić notatkę i dokładnie opisać przeprowadzone procedury badania szacunków, by mieć pewność, że wyrażana opinia jest zasadna.

Dokonywanie przez kierownika jednostki, a potem badanie przez biegłego rewidenta szacunków, profesjonalnego osądu, nie jest kwestią prostą, a mogącą w istotny sposób wpływać na obraz jednostki przekazywany czytelnikom przez sprawozdanie finansowe.

5. Podsumowanie

Zdaniem autora niniejszego artykułu znaczenie profesjonalnego osądu w rachunkowości wykazuje tendencję wzrastającą i znajduje przełożenie w coraz większej ilości danych szacunkowych i opisowych prezentowanych w sprawozdaniu finansowym. Spowodowane jest to wzrostem złożoności rzeczywistości podmiotów gospodarczych, a poprzez to z coraz większymi komplikacjami i dylematami związanymi z ujmowaniem zdarzeń gospodarczych w księgach rachunkowych jednostki i w jej sprawozdaniu finansowym.

Wzrastające znaczenie profesjonalnego osądu w rachunkowości w ostatnich latach prowadzi do tego, że stosujący ten osąd jak i osoby weryfikujące go, powinni posiadać wszechstronną wiedzę, nie tylko z zakresu rachunkowości, finansów, podatków i prawa, ale także często z obszaru branży, w której dana jednostka działa. Wzrost tego znaczenia wynika także z potrzeb informacyjnych odbiorców sprawozdań finansowych, którzy potrzebują coraz większej ilości informacji o podmiocie gospodarczym i jego działaniach rynkowych, które to informacje powinny być także podane w sposób jasny i przejrzysty, a poza tym wzbogacone o informacje opisowe i niefinansowe¹¹.

Sporządzanie sprawozdania finansowego to w obecnych czasach łączenie zdarzeń przeszłych i spodziewanych w przyszłości, czyli danych szacunkowych pochodzących z profesjonalnego osądu kierownictwa jednostki sporządzającego i podpisującego sprawozdanie finansowe jednostki. Jest to więc niejako łączenie rachunkowości finansowej, na której opierało się sporządzanie sprawozdań finansowych w początkowych latach istnienia uregulowań prawnych rachunkowości, z rachunkowością zarządczą, co, jak twierdzi Samelak, przekształca rachunkowość z rachunkowości retrospektywnej w prospektywną¹², a więc opartą w dużej mierze na szacunkach.

Zdaniem autora niniejszego artykułu, w coraz większej mierze będziemy mieli do czynienia ze zwiększającą się rolą profesjonalnego osądu i niepewnością zastosowanych szacunków w sprawozdaniach finansowych, jakie niesie on ze sobą, a co dalej za tym idzie, z coraz większą ilością informacji opisowych i uwarunkowanych od spełnienia się przyjętych założeń i budowanych na tej podstawie prognoz.

¹¹ J. Samelak, *Kierunki zmian współczesnej sprawozdawczości finansowej*, w: W. Gabrusewicz, J. Samelak (red.), *Kierunki zmian we współczesnej rachunkowości*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu nr 191, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2011, s. 152-159.

¹² Ibidem.

Literatura

- Kalińska E., *Badanie istotnych osądów i wartości szacunkowych*, BDO Podatki i Rachunkowość, vol. 65, no. 3, <http://www.biuletyn.bdo.pl/biuletyn/podatki-i-rachunkowosc/BDO-Podatki-i-Rachunkowosc/Audyt/badanie-istotnych-osadow-i-wartosci-szacunkowych6122.html>, [dostęp: 15.09.2014], 2013.
- Nita B., *Quo vadis rachunkowości?*, Rachunkowość 1/2016, Warszawa 2016.
- Samelak J., *Kierunki zmian współczesnej sprawozdawczości finansowej*, w: Gabrusewicz, W., Samelak, J. (red.), *Kierunki zmian we współczesnej rachunkowości*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu nr 191, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2011.
- Szymczak M. (red), *Słownik języka polskiego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1978.
- Zakrzewska J., *Profesjonalny osąd jako fundament rewizji finansowej*, <http://www.account-pl.eu/publikacje/profesjonalny-osad-jako-fundament-rewizji-finansowej>, [dostęp 15.04.2016], 2012.
- Rozporządzenie Komisji (WE) Nr 1126/2008 z dnia 3 listopada 2008 r. przyjmujące określone międzynarodowe standardy rachunkowości zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady, Dz. U. UE L z 2008 r., nr 320, poz. 1 z późn. zm.
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 19 lutego 2009 r. w sprawie informacji bieżących i okresowych przekazywanych przez emitentów papierów wartościowych oraz warunków uznawania za równoważne informacji wymaganych przepisami prawa państwa niebędącego państwem członkowskim, Dz. U. z 2009 r., nr 33, poz. 259 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, tekst jednolity, Dz. U. z 2013 r., poz. 330, z późn. zm.